

нацыянальнага і культурна-гістарычнага кантэксту, сапраўднага фону дзеяння, мастацкіх вобразаў, якія арганічна дапаўняюць стрыжнёвы, канцэптуальны вобраз яго творчасці – малой радзімы – палескага краю і роднай вёскі Бабчын.

Літаратура

1. Гудков, Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации / Д. Б. Гудков. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 288 с.
2. З росных сцяжын : аўтабіяграфіі пісьменнікаў Беларусі / уклад. М. Мінзер. – Мінск : Літаратура і Мастацтва, 2009. – 464 с.
3. Кухаренко, В. А. Интерпретация текста: Учеб пособие для студентов пед. ин-тов по спец. № 2103 «Иностр. яз.» / В. А. Кухаренко. – 2-е изд., перераб. – М.: Просвещение, 1988. – 192 с.
4. Мятліцкі, М. Жыцця глыбінныя віры: Вершы і балады / М. Мятліцкі. – Мінск : Маст. літ., 2001. – 383 с.
5. Мятліцкі, М. Палескі смутак: Вершы і паэма / М. Мятліцкі. – Мінск : Маст. літ., 1991. – 287 с.
6. Мятліцкі, М. Цяпло буслінага крыла : палескія вершы / М. Мятліцкі. – Мінск : Літаратура і Мастацтва, 2010. – 208 с.
7. “...Некаму ты ачужэлая зона, сэрцу майму – ты да скону Радзіма!” / Н. Канопліч [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://www.mazyr.by/2018/04/nekamu-ty-achuzhelaya-zona-sercu-majmu-ty-da-skonu-radzima/>. – Дата доступу: 17.07.2024.
8. Слышкин, Г. Г. Лингвокультурные аспекты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г. Г. Слышкин. – М.: Academia, 2000. – 141 с.

Д. А. Юркойць

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт

УДК 821.161.3:82.09

СІСТЭМНЫ ПАДЫХОД ДА ВЫВУЧЭННЯ ВОБРАЗА БУДУЧЫНІ Ў ПАЭЗІІ ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ (1921–1939)

Ключавыя словы: заходнебеларуская паэзія, літаратурны працэс, вобраз будучыні, сістэмны падыход, паэтычныя генерацыі, дынаміка, перыядычныя выданні, тэксталагічны аналіз.

Артыкул прысвечаны этапам і асаблівасцям даследавання вобраза будучыні ў заходнебеларускай паэзіі, якія забяспечаць сістэмны падыход. Адзначаецца, што ў якасці матэрыялаў могуць выступаць выключна першапублікацыі вершаў; аднак аналіз зменаў у пазнейшых версіях твораў, класіфікацыя правак дазваляць прасачыць адрознае ў створаных вобразах будучыні. Робіцца акцэнт на неабходнасці ў размежаванні паэтычных генерацый.

SYSTEMATIC APPROACH IN STUDYING THE IMAGE OF THE FUTURE IN POETRY OF WESTERN BELARUS (1921–1939)

Key words: Western Belarusian poetry, literary process, image of the future, systemic approach, poetic generations, structural method, periodicals, textological analysis.

The article is devoted to the stages and features of the study of the image of the future in Western Belarusian poetry, which will ensure a systematic approach. It is noted that only the first publications of poems can serve as research materials; however, the analysis of changes in the later versions of the works, the classification of edits will allow us to trace the differences in the created images of the future. Emphasis is placed on the need to demarcate poetic generations.

Грамадска-палітычныя працэсы 20-30-х гг. XX стагоддзя спрычыніліся развіццю беларускай літаратуры ва ўмовах адсутнасці незалежнай дзяржавы. Акрамя Савецкай Беларусі, літаратурны працэс развіваўся на тэрыторыі Заходняй Беларусі (1921–1939) у складзе Другой Рэчы Паспалітай (1918–1939), дзе беларускае пытанне паўстала найбольш востра, у складзе Латвійскай Рэспублікі, таксама і ў больш далёкім замежжы, напрыклад, у Чэхаславакіі. Літаратуразнаўцы не абыйшлі бокам пералічаныя перыяды развіцця літаратурнага працэсу, звяртаючыся да іх як у шматлікіх навуковых артыкулах, так і ў больш аб'ёмных працах. Да прыкладу, у 2003 г. быў выдадзены зборнік «Крывіцкія руны», у якім сабраны творы беларускіх пісьменнікаў Латвіі. Да дзейнасці беларускай супольнасці ў Латвіі міжваеннага перыяду звяртаўся М. Трус. Некаторыя працы даследчыка прысвечаны і творчасці беларускіх аўтараў, напісанай у Чэхаславацыі. М. Чмаравай у 2004 г. была выдадзена манаграфія «Шляхі ўзаемнага пазнання: беларуская літаратура ў Чэхаславакіі (1920–1945)». Яшчэ раней У. Калеснік у манаграфіі «Ветразі Адысея» аналізаваў пражскі перыяд творчасці У. Жылкі.

Паэзія Заходняй Беларусі, як найбольш значымая і шматгранная частка тагачаснага беларускага літаратурнага працэсу, з'яўляецца аб'ектам пільнай увагі ў сучасным літаратуразнаўстве, што знаходзіць пацверджанне ў шматлікай колькасці даследчыцкіх прац. Яшчэ ў савецкі час прадуктыўна працавалі ў дадзеным напрамку адэпты культурна-гістарычнай школы А. Ліс, М. Арочка, згаданы вышэй У. Калеснік, інш. У другім томе акадэмічнай «Гісторыі беларускай літаратуры XX стагоддзя» ёсць асобны раздзел, прысвечаны літаратуры Заходняй Беларусі [12, с. 210–282]. На сучасным этапе найбольш плённа даследуе

заходнебеларускую паэзію М. Мікуліч, які вывучае яе ў рэчышчы мастацка-стылёвых плыней [15]. Гуманістычны пафас прааналізаваны ў манаграфіі пад аўтарствам В. Зарэцкай і М. Яніцкага (2007), дзе звернута ўвага на творчую спадчыну не толькі паэтаў, а таксама пражыткаў і драматургаў. Асобна літаратурная крытыка Заходняй Беларусі разглядаецца ў манаграфіі К. Мароз (2001). Заходнебеларускі літаратурны працэс з пазіцыі тэорыі поля П. Бурдзье даследаваны Г.-Б. Колер. Вялікі ўклад у вывучэнне біяграфій, творчай спадчыны малавядомых аўтараў з пункту гледжання літаратурнага краязнаўства робіць С. Чыгрын. Акрамя аб'ёмных манаграфічных прац, паэзія Заходняй Беларусі знаходзіць адлюстраванне ў незлічонай колькасці тэматычна разнастайных навуковых артыкулаў (П. Навуменкі, А. Трафімчыка, С. Калядкі, Л. Глагоўскай, А. Петрушкевіч, А. Марціновіча, інш.). Напрыклад, В. Ярмак (2008) [26, с. 162–171] асобна разгледзела байкі ў творчасці заходнебеларускіх пісьменнікаў (трэба сказаць, не самых папулярных з пазіцыі сучаснасці): Я. Быліны, Я. Вількоўшчыка, В. Адважнага, інш. А. Данільчык асобна вылучае жаночую паэзію Заходняй Беларусі (2017) [5, с. 51–62], крыху закранаючы і згаданую напачатку беларускую літаратуру ў Латвіі. Акцэнт у даследчыцкіх працах робіцца менавіта на паэзію нездарма, як слухна заўважаў А. Бужанскі, «у літаратурным жыцці ў Заходняй Беларусі – гіпэртрофія поэзіі прычыняецца да атрофіі прозы» [2, с. 34].

Нягледзячы на разнастайнасць прац, прысвечаных паэзіі Заходняй Беларусі, адмаўляць наяўнасці важных лакун не даводзіцца. І па сёння ў недастатковай ступені распрацаваны найважнейшыя тэксталагічны, футуралагічны аспекты даследавання.

Тут варта абмовіцца, што тэксталогія – шматгранная навуковая галіна, якая ўключае мноства этапаў даследавання і вырашае розныя задачы. Д. Ліхачоў небеспадстаўна лічыў, што «гісторыя тэкста твора не можа зводзіцца да простага рэгістрацыі зменаў. Змены тэкста павінны быць растлумачаны. Пры гэтым рэгістрацыя зменаў тэкста і іх тлумачэнне – не два розныя этапы даследавання, а адзін узаемазвязаны шэраг» [11, с. 188], а каб «аднаўляць гісторыю тэкста помнікаў, тэкстолаг абавязаны быць і гісторыкам, і літаратуразнаўцам, і мовазнаўцам, і гісторыкам грамадскай думкі, а часта і гісторыкам мастацтва» [11, с. 189]. Беларуская тэксталогія – навуковая галіна з высокім узроўнем распрацаванасці. Структурнымі падраздзяленнямі НАН РБ напярэдадні больш чым 20-ці гадоў выдаюцца навукова каментаваныя зборы твораў беларускіх пісьменнікаў (М. Багдановіча, Янкі Купалы, Якуба Коласа, І. Шамякіна і інш.), у тым ліку і важнага для заходнебеларускага літаратурнага працэсу Максіма Танка (выдадзена 13 тамоў). Між тым, ва ўступным слове да выдання «Тэксталогія твораў Івана Шамякіна» аўтары заўважаюць, што ў беларускім літаратуразнаўстве няшмат прац, прысвечаных даследаванню агульных тэксталагічных

праблем, а *«тым больш – асаблівасці тэксталогіі асобных творцаў»* [18, с. 3]. Што да паэзіі Заходняй Беларусі, то спарадычна мы знаходзім згадкі пра тое, што пасля 1939 г. некаторыя вершы выдаваліся з рознага кшталту зменаў. Напрыклад, А. Данільчык, пішучы ў згаданым артыкуле пра творчасць Н. Тарас, заўважае, што *«праўкі, унесеныя ў больш познія перадрукі яе вершаў тых гадоў, часта пазбаўлялі іх індывідуальнасці»* [5, с. 61], а таксама што адрэагаваны творы былі *«ў адпаведнасці з новымі рэаліямі»* [5, с. 61]. У. Калеснік, хоць і крыху ідэалагічна акрэслена, разглядаючы творчасць М. Васілька, заўважае, што сатырычныя творы паэта існавалі ў дзвюх рэдакцыях, і тлумачыць гэта, па-першае, панскай цензурай, а па-другое, тым, што *«Міхась Васілёк быў тады маладым паэтам і маладым грамадзянінам, ён не валодаў тонкасцямі эстэтычнай і палітычнай ацэнкі»* [9, с. 51]. Па меркаванні даследчыка, аўтар правіў пасля свае творы сам (*«Васілёк палічыў патрэбным “перанісаць” гэты вобраз»; «створаныя ў тую пару тэксты не задаволілі аўтара»* [9, с. 51]). Згадкі пра змены ў пазнейшых версіях вершаў знаходзім і ў некаторых іншых даследчыкаў, аднак аб сістэмнасці ў вывучэнні тэксталогіі заходнебеларускіх творцаў казаць не даводзіцца. Датычыцца гэта, урэшце, аўтараў, зборнікі творчасці якіх выходзілі ў савецкі час. Што да сучаснасці, то С. Чыгрын з’яўляецца ўкладальнікам збораў твораў заходнебеларускіх паэтаў Я. Вількоўшчыка, А. Бартуля, Н. Жальбы і інш., дзе напрыканцы, як правіла, ёсць бібліяграфічныя спасылкі на першакрыніцу верша, што дазваляе выкарыстоўваць выданні пры даследаваннях (як дапаможныя матэрыялы).

Тэма будучыні так ці інакш знаходзіла адлюстраванне ў працах, прысвечаных творчасці заходнебеларускіх паэтаў, што вынікае з метаду даследавання (як правіла, магістральным з’яўляецца культурна-гістарычны, адпаведна, твор мастацтва разумеецца як дакумент эпохі), аднак разглядалася адлюстраванне будучыні ў вершах паэтаў не канцэптуальна, а ў плане вывучэння складнікаў аўтарскай паэтыкі творчасці. Асобна акцэнт на ўсвядомленым футуралагічным аспекце, а іменна праблема дынамікі вобраза будучыні з ідэйнага пункту гледжання, паэталагічнага (трансфармацыя паэтычных сродкаў рэпрэзентацыі будучыні), тым больш тэксталагічнага (выяўленне адрознага ў створаных вобразах будучыні ў розных рэдакцыях адных і тых жа твораў) не ставілася.

М. Мікуліч у сваёй манаграфіі пісаў: *«Прадметам шырокага, сістэмнага, канцэптуальна-цэласнага аналізу паэзія Заходняй Беларусі яшчэ не станавілася»* [15, с. 37]. Трэба сказаць, што з моманту напісання працытаваных радкоў (2010) навуковыя здабыткі ў вывучэнні заходнебеларускага літаратурнага працэсу ўзбагаціліся. Што датычыцца сістэмнасці ў даследаваннях, то яна ёсць, аднак сфарміраваная ў шырокіх межах культурна-гістарычнага метаду, дапасаванага найперш

да метанаратываў XX ст. У самай агульнай дэфініцыі пад сістэмай разумеецца *«сукупнасць элементаў, якія знаходзяцца ў адносінах і сувязях адно з адным, утвараючы пэўную цэласнасць, адзінства»* [19, с. 610]. У сваю чаргу, да прынцыпаў сістэмнасці адносяцца [8, с. 19–20]:

1. Цэласнасць.
2. Залежнасць кожнага элемента (уласцівасцей, суадносін) сістэмы ад яго месца, функцыі ўнутры цэлага.
3. Структурнасць.
4. Узаемазалежнасць сістэмы і асяроддзя.
5. Іерархічнасць.
6. Множнасць апісання кожнай сістэмы.

Сцісла мы прывялі прыклады сістэмных прынцыпаў для таго, каб пацвердзіць словы аб тым, што *«... ніводны з існуючых літаратуразнаўчых метадаў не можа адпавядаць усім сістэмным прынцыпам і выконваць ролю ўніверсальнага метада ў адносінах да сістэмы “літаратура”*. Між тым, *кожны з літаратуразнаўчых метадаў, калі ён не прэтэндуе на ўніверсальнасць, можа адкрываць якісьці аспект вывучэння мастацкай літаратуры»* [8, с. 33]. Сістэмны падыход складаецца з мноства метадаў, і калі біяграфічны, культурна-гістарычны распрацаваны ў межах вывучэння паэзіі Заходняй Беларусі на высокім узроўні, то структурна-семіятычны – у меншай ступені. Сукупнасць усіх метадаў дазволіць казаць аб сістэмным вывучэнні абазначанай тэмы, што, відавочна, актуалізуе патрэбу ў выкарыстанні новых.

Метадалогія даследавання, актуальная для вывучэння вобраза будучыні, апрабавана ў манаграфіі даследчыцы І. Жоўцікавай [6], у якой аўтар, сярод розных падыходаў, асобна вылучае пяць этапаў *«комплексанага гуманітарнага аналізу»* (далей – КГА, Д. Ю.) [6, с. 56–60]:

1. Збор матэрыялаў, у якіх утрымліваюцца ўяўленні аб будучыні.
2. Аналіз выбраных матэрыялаў, у ходзе якога, на думку даследчыцы, *«найбольш распаўсюджаным з’яўляецца выкарыстанне розных варыянтаў статыстычных метадаў, структурна-семіятычнага падыходу і герменеўтычнага аналізу»* [6, с. 51]. У межах другога этапу асобна выдзяляюцца прыёмы эксплікацыі (што, відавочна, важна для даследавання выяў будучыні ў паэзіі, таму што вершаваных твораў з канкрэтна створанай мадэллю будучыні ў аналізуемым намі корпусе тэкстаў, як правіла, няма – вобраз будучыні створаны апасродкавана, імпліцытна).
3. У кожнай групе крыніц адбываецца выдзяленне асноўных параметраў у аўтарскім бачанні будучыні, пасля – аб’яднанне іх па прынцыпе аналогій.
4. Тэматычная групіроўка ўяўленняў аб будучыні ў кожнай групе крыніц.

5. Сінтэз – на аснове папярэдніх пунктаў ацэньваецца цэласны вобраз (або некалькі вобразаў) бачання будучыні ў мастацкім тэксце.

Паколькі цытуемая манаграфія распрацавана ў рамках сацыяльна-філасофскага дыскурсу, этапы даследавання ўяўленняў грамадства аб будучыні на пэўным культурна-гістарычным этапе развіцця значна шырэйшыя, чым таго патрабуе літаратуразнаўчая праца. Сацыялагічнае даследаванне сапраўды павінна складацца з разнастайных крыніц [6, с. 60–76] для стварэння цэласнай карціны былой заходнебеларускай рэчаіснасці, настрояў тагачаснага грамадства. Аб'ектам жа літаратуразнаўчага даследавання з'яўляецца заходнебеларуская паэзія, хоць звяртацца да асобных публіцыстычных артыкулаў, дзённікавых допісаў, лістоў і пад., вядома, варта. Гіпатэтычныя прычынны аб неаб'ектыўнасці ўзнаўляемага вобраза будучыні заходнебеларускага грамадства толькі на падставе масавай, распаўсюджанай паэзіі (аднаго з відаў творчасці) бачацца нам непераканаўчымі зыходзячы з самой спецыфікі працякання ды зместу тагачаснага літаратуранага працэсу ў Заходняй Беларусі (маецца на ўвазе, карыстаючыся тэрміналогіяй П. Бурдзье, сацыяльны статус агентаў літаратурнага поля і іх колькасць у параўнанні з прадстаўленасцю элітарных аўтараў).

Удакладняючы прапанаваны КГА, вызначым паслядоўнасць этапаў даследавання будучыні ў заходнебеларускай паэзіі, якія забяспечаць яго сістэмнасць.

Намі неаднаразова дэманстравалася функцыянальнасць тэксталагічнага метаду ў вывучэнні паэзіі Заходняй Беларусі [23; 25; 22]. Паколькі вобраз будучыні ў творчасці аўтара – з'ява дынамічная, то разгляд гэтай дынамікі павінен весціся па першаварыянтах твораў. Адпаведна, цытацыя па розных крыніцах немэтазгодная, таму што прасачыць дынаміку, у такім выпадку, складана. Між тым, выяўленне несупадзенняў (калі гэта магчыма) шляхам тэксталагічнага аналізу вобраза будучыні ў арыгінальных і перавыдадзеных творах, а пасля класіфікацыя зменаў, апісанне прычын, якія іх выклікалі, дазволіць падняць праблемныя пытанні аб маніпуляцыі вобразам будучыні з пункту гледжання сацыялагічнага. Сацыёлагаў цікавіла пытанне, да прыкладу, індывідуальнай, калектыўнай, гістарычнай, культурнай памяці (М. Хальбвакс, Я. Асман, інш.), адсюль вынікае важная тэма – міфалагізаванае мінулае як частка культурнай памяці. Будучыня таксама цікавіць сацыёлагаў і філосафаў (фундаментальная праца галандскага навукоўца Ф. Полака [1], інш.), хоць, на нашу думку, у меншай ступені. Міфалагізацыя ўяўленняў аб будучыні дазваляе маніпуляваць гісторыяй у самых розных мастацкіх формах: да прыкладу, у літаратурных містыфікацыях (але ўсё гэта – тэма спецыяльных даследаванняў).

Такім чынам, сістэмны падыход у вывучэнні вобразаў будучыні можна забяспечыць толькі пры ўмове выкарыстання асобных крыніц

у іх храналагічнай паслядоўнасці. Напрыклад, калі паэтам у 1938 годзе былі напісаны вершы, некаторыя з якіх у даследаванні цытуюцца па перыядычных выданнях, а некаторыя – па савецкіх зборніках, то дасягнуць аб’ектыўнасці ў такім непаслядоўным навуковым дыскурсе будзе цяжка. Спачатку варта прааналізаваць вобраз будучыні ў вершах-арыгіналах (размяжоўваючы перыядычныя выданні, давераснёўскія зборнікі, архіўныя матэрыялы), пасля – у відазмененых версіях, і толькі потым выяўляць несупадзенні і ствараць класіфікацыі светапоглядных зменаў, калі яны ёсць.

Справа не толькі ў тым, што савецкія зборнікі часам не ўтрымлівалі важных твораў. Напрыклад, у С. Новіка-Пеюна першая кніга пасля 1939 г. выйшла ажно ў 1984 г., якую аўтар у лісце да А. Карлюкевіча красамоўна называе «брашуркай» і адзначае, што задумана яна была зусім іншай: «Для кнігі я даў 111 вершаў, 21 песню – тэксты і ноты (мае), 21 фотакопію маіх карцін (чорна-белыя і каляровыя), п’есу “Ёлка Дзеда Мароза”, 2 апавяданні – “Андрэйка” і “Цішка” <...> Найбольш цікавыя мае вершы не былі ўключаны ў кнігу» [10, с. 5]. І непаўната пазнейшых выданняў творчасці заходнебеларускіх паэтаў – не адзіны мінус, ёсць і іншыя перашкоды для даследчыка.

Па-першае, часам год напісання твора не супадае з пазначаным у першакрыніцы, праз што эвалюцыя светапоглядных арыенціраў паэта ў храналагічным парадку прасочвацца не будзе. А па-другое, некаторыя вершы паўстаюць пад адрознымі назвамі і са змененым тэкстам.

Праўкі мы б умоўна падзялілі на дзве групы: відавочныя (адразу заўважныя пры параўнанні розных рэдакцый твора) і невідавочныя (знаходзяцца на больш глыбокіх сэнсавых пластах). Першая група, як правіла, характарызуецца тым, што важныя кавалак тэксту выдалены, значна зменены (што перайначвае ідэю) або дапісаны. Для другой групы ўласцівы змены, якія з першага погляду асаблівай важнасці не ўяўляюць, аднак з-за іх аб’ектыўна ўзнавіць вобраз будучыні, настраёваць верша цяжка. Памылкова думаць, што гэта датычыцца толькі тых заходнебеларускіх паэтаў, погляды якіх значна адрозніваліся ад камуністычных.

Прывядзем некалькі прыкладаў відавочных зменаў з творчасці М. Васілька (некаторыя такія змены ў творах аўтара мы ўжо згадвалі [22]). Заўважым, што ў перыядычных выданнях БССР творчасць паэта ацэньвалася неадназначна, бо яна сапраўды не адпавядала тэндэнцыйнай савецкай паэзіі. Так, А. Салагуб пісаў пра паэта (1932): «...захапляўся ў свой час лёзунгам “Мастацтва для мастацтва”, які (лёзунг) вабіў яго фікцыйнай надклясавасцю...»; «ён ня цалкам вызваліўся ад уплыву буржуазных “нашаніўскіх” ідэй, ён сёння побач з заклікам да змаганьня нясе ў сваёй творчасці размагічанасць, сялянскую непаслядоўнасць, абмежаванасць, ён плавае без кампаса...» [3, с. 1]. У. Калеснік нават спецыяльна апраўдваў паэта [9, с. 32–35], каб «развясць розныя плёткі,

што пашыраліся ў атмасферы падазронасці, створанай культам асоба» [9, с. 34]. Аднак даследчыкі ХХ ст. адносілі творчасць М. Васілька (30-х гг.) да так званай рэвалюцыйнай плыні паэтаў, што мае свае аб'ектыўныя прычыны.

Разам з тым у вершы «*** Жытцо зывісла на серп сypелым коласам» [16, с. 233] (пазней – «Як засвецяць праменні...»; пазначаны 1938 г., хаця ўпершыню быў апублікаваны ў часопісе за 1937 г. [4, с. 112]) з першапачатковых шасці строф засталася чатыры. Выдаленыя радкі важнымі з пункту гледжання раскрыцця ідэі не з'яўляюцца, аднак прычына іх выдалення хаваецца, відаць, у залішняй вобразнасці, за што М. Васілька, як і многіх іншых паэтаў, катэгарычна ўпікалі савецкія крытыкі. Напрыклад, у другой страфе ў арыгінале чытаем: «Зоркі неба разорылі поўначчу – // Ніклі ў муць на гусіным шляху» [16, с. 233], – падобныя выказванні не ўхваляліся. Аднак важна іншае – апошняя страфа. Асноўныя ідэйныя змены часта знаходзяцца акурат напрыканцы твора:

<i>Мала песьні, і сэрца кінуцае Зльлю ў адзін прамянеючы рытм, Супачынем мы толькі, прарочу я, У абняццях румянай зары</i> [16, с. 233].	<i>Раскажу ім, што долі жабрачае Мы пазбавімся толькі тады, Як засвецяць праменні гарачыя Пяцікутнай чырвонай звязды!</i> [4, с. 112]
--	---

Падобнае перайначванне паэтыкі і мастацкай ідэі знаходзім у вершы «А час прыйдзе» (1936) [17, с. 43]; у пазнейшым варыянце – «*** Абцёр сталёвы плуг на павароце» (год пазначаны той жа) [4, с. 100]). Цалкам прыбрана другая страфа, дзе лірычны герой звяртаецца да «зямліцы-маці»: «Пад твой выразны стогн пачну я песню, // Пад шум глухі аеру ў гразкай смуге, – Ня бойся, што зіма скуе цябе – зацісьне... // Вясной каліны чырваньню глянеш ярчэй у лузе » [17, с. 43]. Праз тыповае супастаўленне зімы – вясны падкрэсліваецца вера ў надыход светлай будучыні, да таго ж, метафары не настолькі «мудрагелістыя», каб іх прыбіраць. Адзінае, рытм (сама страфа напісана пяцістопным ямбам) у апошнім радку збіваецца (калі ў слове «глянеш» паставіць націск на апошні склад, то рытм захоўваецца, проста памер радка выдзяляецца). Нас жа цікавіць іншае – перадапошняя страфа:

<i>Краіна родная – усмех вясны расцвіўшай! Прысягу склалі мы даўно перад табой! Ў сям'і народаў і ты будзеш ня лішняя... А час прыйдзе, прыйдзе, як майскі цвіетабой!</i> [17, с. 43].	<i>Краіна родная – усмех вясны расцвіўшай! Прысягу шчырую далі мы прад табой; Ў сям'і народаў вольных будзеш ты не лішняя, Жаданы прыйдзе час – сустрэнешся з сястрой...</i> [4, с. 100]
--	--

У апошнім радку новай рэдакцыі вельмі яўна і адназначна падкрэсліваецца, з кім краіна павінна сустрэцца. Можна запярэчыць, што

перадапошні радок і ў арыгінале, дзе напісана пра сям’ю народаў, відавочна перадае ідэю ўз’яднання з БССР – магчыма, тым не менш заостранага радка пра сястру няма. Трэба сказаць, што дэманстрацыяй такіх зменаў мы не маем за мэту змену існуючага разумення творчасці паэтаў Заходняй Беларусі, а толькі ўдакладненне гэтага разумення. А тым больш мы не даём ізноў тэндэнцыйнай ацэнкі іх поглядам, а разглядаем толькі аб’ектыўныя факты. Тут варта згадаць французскага філосафа, сацыёлага М. Хальбвакса, які, разважаючы аб магчымасці зноў перажыць ужо некалі перажытыя эмоцыі, цытуе Анатоля Франса: *«Каб адчуць дух мінулай эпохі, варта зрабіцца сучаснікам людзей мінулага... галоўная цяжасць звязана не з тым, што варта ведаць, а з тым, чаго ведаць няварта»* [20, с. 123]. Як вядома, даваць ацэнку светапоглядным арыенцірам аўтараў – гэта асобная задача. Відавочна і тое, што, прытрымліваючыся падыходу, прапанаванага Г. Р. Яусам, мы зможам толькі наблізіцца да *«рэканструкцыі гарызонту чакання, у якім твор ствараўся ці ўспрымаўся ў мінулым»* [27, с. 59], а не цалкам узнавіць яго. Пісаў пра падобнае і Ю. Лотман з пазіцыі структурна-семіятычнага аналізу: *«Тыя пазатэкставыя структуры пушкінскай пары, у адносінах да якіх жыве тэкст, неаднаўляемыя. Для іх аднаўлення патрэбна не толькі ведаць усё вядомае Пушкіну <...>, але і забыць усё, Пушкіну невядомае, аднак што складае аснову мастацкага ўспрымання нашай эпохі»* [14, с. 96].

Такім чынам, відавочнасць патрэбы ў размежаванні і аналізе варыянтаў літаратурна-мастацкіх крыніц відавочная. Фіксацыю тэмы будучыні ў вершах аўтараў з Заходняй Беларусі варта праводзіць выключна па тых крыніцах, дзе змешчаны першаварыянты. Больш поўнае раскрыццё гэтай тэмы (калі мэта – прасачыць несупадзенне дынамікі вобраза будучыні), запатрабуе выкарыстання некалькіх крыніц, з задачай не проста рэгістраваць змены, а, згодна з вышэй прыведзенай цытатай Д. Ліхачова, тлумачыць прычыны зменаў, праводзіць іх класіфікацыю.

З крыніцай матэрыялаў для даследавання ўсё зразумела, аднак варта звярнуць увагу і на яшчэ адзін аспект, важны для новай сістэматызацыі і вывучэння творчасці заходнебеларускіх аўтараў.

Класічны падзел на нацыянальна-адраджэнскую і радыкальна-рэвалюцыйную плыні бачыцца нам ужо не прыдатным з той прычыны, што ён абмяжоўвае даследчыка ў разглядзе ідэйнай *эвалюцыі* паэтаў, адразу ўстанаўлівае межы: калі аўтар належыць да пэўнай плыні, то і творчасць яго неабходна ўпісваць у адпаведныя рамкі. Мэтазгодным нам бачыцца дадатковае вылучэнне паэтычных генерацый па часе прыходу аўтараў у літаратуру. Даследчык М. Мікуліч прапаноўвае наступную класіфікацыю пісьменніцкіх пакаленняў [15, с. 15–16]:

Першая, старэйшая, генерацыя. Паэты-нашаніўцы (Стары Улас, Гяльяш Леўчык і інш.);

Другая, сярэдняя, генерацыя. Тыя, хто заявіў пра сябе да Рыжскай дамовы (Л. Родзевіч, У. Жылка і інш.);

Трэцяя, малодшая, генерацыя, *«накліканая да жыцця непасрэдна ўздымам народна-вызваленчага руху»* [15, с. 16] (М. Машара, П. Пестрак і інш.);

Чацвёртая (В. Таўлай, М. Танк і інш.).

Менавіта ўлік такой класіфікацыі, думаецца, дазволіць сістэмна даследаваць створаны ў паэзіі вобраз будучыні.

Напрыклад, відавочна, што паэзія нашаніўцаў нават заходнебеларускага перыяду будзе адрознівацца на ўзроўні і формы і зместу ад плёну малодшых генерацый. У. Калеснік пісаў пра Г. Леўчыка: *«Склаўся як паэт і чалавек у нашаніўскую пару. Такім застаўся і ў заходнебеларускі перыяд жыцця, таму выглядаў на новым фоне старамодна»* [9, с. 3].

Нездарма мы згадалі напачатку і замежжа, дзе пісалі свае творы беларускія паэты ў 20-30-х гг. Напрыклад, У. Жылка, бадай што адзін з самых таленавітых паэтаў беларускай літаратуры, сапраўды жыў на тэрыторыі Заходняй Беларусі і пісаў вершы. Аднак ужо ў 1923 г. паэт перабіраецца ў Чэхаславацкіну, у 1926 г. – у Мінск. У зборнік *«З палёў Заходняй Беларусі»* [7] увайшлі не толькі вершы, напісаныя непасрэдна ў Заходняй Беларусі, але і ў адрыве ад рэалій заходнебеларускага жыцця. Можна прывесці ў прыклад і А. Бартуля, які вучыўся ў Дзвінскай беларускай гімназіі (Латвія), а потым – у Віленскай. А ёсць маладая генерацыя паэтаў, якая пасля бежанства з прычыны Першай сусветнай вайны вяртаецца на тэрыторыю Заходняй Беларусі і, пад уплывам існуючых рэалій, піша адметныя вершы; ёсць тыя, хто перайшоў польска-савецкую мяжу і апынуўся ў БССР. Відавочна, усе гэтыя біяграфічныя акалічнасці ўплываюць на творчасць: *«Вобраз будучыні ўзнікае ў сучаснасці, але сучаснасці і аб'ектыўнай, абумоўленай часавым перыядам і ходам развіцця краіны, і суб'ектыўным, звязаным з ладам жыцця канкрэтнага чалавека»* [6, с. 128].

Таму ў вывучэнні спадчыны заходнебеларускіх паэтаў варта ўлічваць, па-першае, размежаванні генерацый па прынятай класіфікацыі (па часе прыходу ў літаратуру: нашаніўцы, тыя, хто прыйшоў у 20-я, пачатку і другой палове 30-х...); а па-другое – па спецыфіцы лакалізацыі творцаў у літаратурным працэсе: месцы пражывання і ўмовах напісання твораў.

У другім пункце КГА ўказана, што распаўсюджанымі метадамі даследавання будучыні з'яўляюцца статыстычны, структурна-семіятычны, герменеўтычны, метады эксплікацыі (аўтар не згадвае сацыялагічны метады, таму што сама праца – сацыяльна-філасофскага кірунку). Паколькі нашае даследаванне распрацоўваецца ў межах літаратуразнаўчага дыскурсу, варта дадаць культурна-гістарычны і сацыялагічны метады [21]. Метадалагічныя прыёмы эксплікацыі прымяняюцца да тэкстаў, у якіх будучыня выражана няўна, і *«накіраваны на выяўленне інтуітыўных уяўленняў пра будучыню, не заўсёды зразумелых самому носьбіту»* [6, с. 58].

Менавіта статыстычны і структурна-семіятычны метады з'яўляюцца падмуркам для далейшага сістэмнага даследавання. Аналіз колькасных паказчыкаў і адказ на пытанне «Як пабудавана?» дазваляць прасоўвацца далей у даследаванні і адказваць на пытанні сацыялагічнага характару («Чым абумоўлена?») і культурна-гістарычнага («Як функцыянавала ў пэўны гістарычны перыяд?»). Думаецца, немагчыма аспрэчыць тое, што структурна-семіятычны метады навуковага даследавання выдатна забяспечвае сістэмнасць апошняга. Ю. Лотман заўважае: *«Паняцце структуры мае на ўвазе сістэмны характар<...> Структура заўсёды ўяўляе сабой мадэль. Таму яна адрозніваецца ад тэкста большай сістэмнасцю, “правільнасцю”, большай ступенню абстрактнасці»* [14, с. 26].

Нельга ігнараваць масавую плынь заходнебеларускай паэзіі і для стварэння цэласнай карціны, сістэмы тагачаснага літаратурнага працэсу, якая надзвычай вялікая, што знаходзіць пацверджанне ў безлічых публікацыі пад невядомымі або малавядомымі псеўданімамі на старонках тагачасных перыядычных выданняў (на важнасць яе вывучэння звярталася спецыяльная ўвага [24]). Ю. Лотман небеспадстаўна заўважаў, што такія падыход (увага да масавай літаратуры) зазнаваў крытыку, таму што *«часта ставіўся знак роўнасці паміж масавасцю і гістарычнай значнасцю, ігнаравалася ідэяная або эстэтычная каштоўнасць тых ці іншых твораў»* [13, с. 380].

Напрыклад, дастаткова вядомая асоба ў заходнебеларускім літаратурным працэсе С. Крывец [25] згадваецца літаратуразнаўцамі ў розных класіфікацыях паэтаў Заходняй Беларусі. У класіфікацыі па групам: паэты нацыяльна-скіраваныя, камуністычна-заангажаваныя, прыхільнікі «мастацтва дзеля мастацтва» – С. Крывец разам з М. Танкам, М. Васільком, П. Пестраком і інш. адносіцца да другой групы. Калі гаворка ідзе пра паэтычныя генерацыі ў залежнасці ад часу іх уваходжання ў заходнебеларускі літаратурны працэс, то С. Крывец згадваецца разам з В. Таўлаем, А. Іверсам, М. Танкам і інш. А, да прыкладу, паэзія Я. Вількоўшчыка згадваецца нашмат больш рэдка. Каб не быць галаслоўнымі, працытуем акадэмічную гісторыю беларускай літаратуры ў 4 т.: *«Амаль у адначасці з М. Танкам, хто на год, хто на два-тры пазней, на літаратурную ніву Заходняй Беларусі ўступілі паэты Анатоль Бярозка, Сяргей Хмара, Анатоль Іверс, Алесь Дубровіч, Сяргей Крывец, Ніна Тарас. Гаварыць аб істотным укладзе апошняй генерацыі літаратурнага маладняка ў заходнебеларускую літаратуру праблематычна, тым не менш нейкі след, больш ці менш прыкметны, імі ў ёй усё ж пакінуты»* [12, с. 269]. Відавочна, што наспела змена вектара разгляду масавай плыні заходнебеларускай лірыкі для дасягнення большай сістэмнасці ў яе вывучэнні. У таго ж С. Крыўца выйшаў усяго адзін пасмяротна выдадзены зборнік «Дубок» (1972), па некалькіх вершах якога раскрыць паўнаважна вобраз будучыні немагчыма (палова твораў пададзена без пазначанай даты, а некаторыя – відазмененыя), і па словах Р. Шырмы

(у прадмове да «Дубка»), творчасць С. Крыўца распаўсюджвалася ў рукапісах. У выніку менавіта да гэтага выдання, як да адзінай крыніцы, звяртаюцца даследчыкі, хоць у першапублікацыях (праўда, у старым перыядычным друку знайсці іх няпроста) адкрываюцца важныя і адметныя якасці лірыкі гэтага аўтара.

Абапіраючыся на адзіны зборнік “выбранага”, відавочна, разбіраць творчасць паэта немэтазгодна для раскрыцця тэмы будучыні, таму што факталагічна забяспечыць такое даследаванне надзвычай скаладана. Між тым, творчасць згаданага Я. Вількоўшчыка і іншых менш заўважных для сучасных літаратуразнаўцаў паэтаў неаднаразова згадвалася на старонках перыядычных выданняў, і калі яні былі асобамі можа не надзвычай значнымі, то яўна прыкметнымі для літаратурнага працэсу. Сістэмнасць даследавання павінна забяспечвацца шырокім падыходам: разглядам новых постацей або пераглядам вядомых, прычым з мэтай змены існуючай канцэпцыі, яе дапаўнення і ўдакладнення без дублявання ўжо напісанага.

Такім чынам, для навуковага даследавання літаратуры Заходняй Беларусі варта выбіраць найбольш рэпрэзентатыўных аўтараў не толькі сярод больш-менш вядомых, але і сярод масавай плыні. Разгляд індывідуальных вобразаў будучыні ў творчасці паэтаў дазволіць у далейшым выявіць не толькі тыпалагічныя аналогіі, заканамернасці эстэтычных уплываў, але і станаўленне адметнага ўсведамлення ўласнага характару і лёсу беларуса з адметнага айчыннага рэгіёна. Бачанне беларусамі сваёй будучыні рэалізавалася праз тыя мастацкія сродкі, якія патрабуюць класіфікацыі, вылучэння падобнага і адрознага ў дынаміцы адпаведнай мастацкай вобразнасці. Усё гэта папярэднічае стварэнню абноўленай і больш цэласнай карціны беларускага літаратурнага працэсу – з улікам агульнанацыянальных прыярытэтаў.

Літаратура

1. Polak, F. L. The image of the future (E. Boulding, Trans.) / F. L. Polak. – Amsterdam : Elsevier, 1973. – 320 p.
2. Бужанскі, А. Да беларускай літаратурнай творчасці ў Заходняй Беларусі / А. Бужанскі // Калосьсе. – 1936. – № 1. – С. 34–36.
3. Салагуб, А. Літаратурны фронт Заходняй Беларусі / А. Салагуб // Літаратура і мастацтва. – 1932. – № 1. – С. 1.
4. Васілёк, М. Вершы / М. Васілёк. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1974. – 176 с.
5. Данільчык, А. Жаночая паэзія Заходняй Беларусі / А. Данільчык // Acta Albaruthenica. – 2017. – Т. 17. – С. 51–62.
6. Желтикова, И. В. Образ будущего. Монография / И. В. Желтикова. – Орёл : Картуш, 2021. – 164 с.
7. Жылка, У. 3 палёў Заходняй Беларусі : вершы / У. Жылка. – Менск : Белдзяржвыд, 1927. – 128 с.
8. Зинченко, В. Г. Литература и методы ее изучения. Системно-синергетический подход : учеб. пособие / В. Г. Зинченко, В. Г. Зусман, З. И. Кирнозе. – Москва : Флинта : Наука, 2011. – 280 с.
9. Калеснік, У. А. Лёсам пазнае: выбраныя літаратурныя партрэты і нарысы / У. А. Калеснік. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1982. – 556 с.

10. Карлюкевіч, А. Сяргей Новік-Пяюн: «Маю шмат напісанага матэрыялу...» // Літаратура і мастацтва. – 2012. – № 37 (4683). – С. 5.
11. Лихачев, Д. С. О филологии / Д. С. Лихачев; [предисл. Л. А. Дмитриева]. – Москва : Высшая школа, 1989. – 208 с.
12. Ліс, А. Літаратура Заходняй Беларусі / А. Ліс // Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя: У 4 т. Т. 2 / Нацыянальная акадэмія навук Беларусі. Інстытут літаратуры імя Я. Купалы. – Мінск : Беларуская навука, 1999. – С. 210–282.
13. Лотман, Ю. М. Массовая литература как историко-культурная проблема / Ю. М. Лотман // Избранные статьи: В 3 т. – Т. 3. – Таллинн : Александра, 1993. – С. 380–388.
14. Лотман, Ю. М. О поэтах поэзии / М. Ю. Лотман. – Санкт-Петербург : «Искусство-СПБ», 1996. – 848 с.
15. Мікуліч, М. У. Паэзія Заходняй Беларусі (1921–1939) / М. У. Мікуліч; [наук. рэд. У. В. Гніламёдаў]. – Мінск : Беларуская навука, 2014. – 462 с.
16. Міхась Васілёк. *** Жытцё зывісла на серп сыпелым коласам // Беларускі летапіс. – 1937. – № 10–11. – С. 233.
17. Міхась Васілёк. А час прыйдзе // Беларускі летапіс. – 1937. – № 2–3. – С. 43.
18. Тэксталогія твораў І. Шамякіна: па выніках выдання Збору твораў у 23 тамах / А. А. Васілевіч [і інш.]; навук. рэд. М. А. Тычына. – Мінск : Беларуская навука, 2016. – 345 с.
19. Философский энциклопедический словарь / [Гл. ред.: Л. Ф. Ильичев и др.]. – Москва : Советская Энциклопедия, 1983. – С. 610.
20. Хальбвакс, М. Социальные рамки памяти / М. Хальбвакс; [пер. с фр. и вступ. статья С. Н. Зенкина]. – Москва : Новое издательство, 2007. – 348 с.
21. Юркойць, Д. А. Спецыфіка даследавання тэмы будучыні ў творчасці заходнебеларускіх пісьменнікаў / Д. А. Юркойць // Польшча. – 2024. – № 6 (1136). – С. 81–88.
22. Юркойць, Д. А. Функцыянальнасць тэксталагічнага метаду ў вывучэнні паэзіі Заходняй Беларусі / Д. А. Юркойць // Весці БДПУ. Сер. 1. Педагогіка. Псіхалогія. Філалогія. – 2024. – № 2. – С. 153–157.
23. Юркойць, Д. А. Вобраз будучыні праз бінарныя апазіцыі ў «масавай паэзіі» Заходняй Беларусі / Д. А. Юркойць // Весн. Полац. дзярж. ун-та. Сер. А, Гуман. навукі. – 2024. – № 2 (70). – С. 37–42.
24. Юркойць, Д. А. Да пытання вывучэння «масавай» паэзіі Заходняй Беларусі (1921–1939) / Д. А. Юркойць // Аксиологический диапазон художественной литературы : сборник научных статей / Витеб. гос. ун-т ; под науч. ред. С. В. Николаенко, Т. П. Слесаревой, Е. В. Крикливец. – Витебск : ВГУ имени П. М. Машерова, 2024. – С. 374–382.
25. Юркойць, Д. А. Пра што сведчаць старонкі перыядычнага друку: да праблемы асэнсавання творчасці Сяргея Крыўца (1909–1945) / Д. А. Юркойць // Весн. Брэсц. ун-та. Сер. 3, Філалогія. Педагогіка. Псіхалогія. – 2024. – № 1. – С. 62–69.
26. Ярмак, В. Байка Заходняй Беларусі (1921–1939) / В. Ярмак // Міфалогія – фальклор – літаратура: праблемы паэтыкі : зборнік навуковых прац / Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Філалагічны факультэт, Кафедра тэорыі літаратуры, Кафедра беларускай літаратуры і культуры. – Мінск, 2008. – Вып. 6. – С. 162–171.
27. Яусс, Х. Р. История литературы как провокация литературоведения // Новое литературное обозрение. – 1995. – № 12. – С. 34–84.